

Haklik Norbert

„Csak egy haza van, és számomra ez Magyarország. De vannak örtüzek külföldön, és második otthonok...”

Kabdebó Tamás a 80. év küszöbén

Jövőre, február 5-én ünnepli nyolcvanadik évét Kabdebó Tamás író, költő, műfordító, irodalomtörténész és történész. Valamint – csak hogy a szakmai címeket kiegészítsük – úszó, világutazó és horgász. Aki, miután 1956-ban távozni kényszerült Magyarországról, Guyanától Walesen át Írországig belakta az anglofón világot. És, nem mellékesen, magyar és angol nyelven is sikeres szerzővé vált, valamint megírta a magyar irodalom egyedülálló, monumentális Duna-könyvét, a *Danubius Danubia* című trilógiát, amely egyszerre világirodalmi színvonalú ötvenhatos regény, valamint szenvedélyes tanúságtétel egy nagyon is XXI. századi közép-európaiság eszménye mellett.

Kórácz Mária Kabdebó Tamás munkásságának ötven éve című bibliográfiája szerint első írásod a Magyar Vasárnapban jelent meg, 1949-ben. Ekkor tizenöt éves voltál. Ezt követően három év kihagyás következik, aztán 1952-től szinte folyamatosak, és egyre sűrűbbek folyóirat-megjelenéseid. Az 1949-es közlés egy tudatosan tervezett írói pálya első lépése lett volna? Mennyi idősen tudtad, hogy hivatásszerűen fogod művelni az irodalmat?

Negyedik elemis koromban dolgozatot írtam karácsonyra, címe *12 karácsony* volt. Egy tucat helyzetet írtam le, elsőként a doni magyar hadsereg küzdelmét Oroszországban. Tanítóm a csillagos kitűnő mellé az írta: „Nagyon tehetséges vagy, műveld, gyarapítsd írói adottságaidat.”

Ezután döntöttem úgy, hogy író és orvos leszek. Ma doktor vagyok, de történelemből. Az orvosságból az maradt meg, hogy két jóbarátom volt – azaz van –, mindkettő rákkutató. Az egyik Lajtha László volt, a zeneszerző fia – egyébként japán versek fordítója –, akitől megörökölttem apja könyveinek egy részét. A másik Klein György, a Karolinska svéd intézet egyik igazgatója, amellet kitűnő esszéista is.

A „kihagyás” alatt írtam egy verses mesekönyvet, ez a mai napig kiadatlan.

Az irodalom számomra a külső és belső üzenetek, hatások átszűrése saját szitámon. Amíg ki nem hullik a toll a kezemből, művelni fogom.

Az ötvenes évek legelején az Esti Budapestben jelentek meg írásaid – az első Teknősbéka címmel, de találunk cikket egy Kim Szok Bok nevű, koreai egyetemi hallgatóról is a sorban. Bemutatnád röviden az Esti Budapestet, hiszen a mai olvasó számára nem sokat jelent a cím!

Az *Esti Budapest*, ha ma élne, polgári lapnak számítana. Az ötvenes évek elején – mint minden – népi demokratikus orgánium volt, benne egy rovattal *Budapesti jegyzetek* címen. Novellám itt jelent meg, először, 100 forintot fizettek érte, majd 1952 végén még kétszázat, mert megnyerte az év legjobb tárcanovellája díjat. A kettő együtt akkor egy munkás heti bére volt. Behívtak a szerkesztőségbe egy héten egy délutánra. Olvasói leveleket kellett megválaszolnom. Két ottlét után elköszöntem, mert az olvasók panaszait – főleg az államrendszer hiányosságai miatt – nem tudtam válaszaimmal orvosolni. De külső munkatársként megmaradtam. A lap százezres példányban jelent meg.

1957 akár jelképes évnek is tekinthető pályád során. Ugyanis két folyóiratközlésed közül, amelyek ehhez az esztendődhöz köthetőek, az elsőnek az Irodalmi Újság biztosított fórumot, míg a második publikáció már a Cap and Gown-ban jelent meg, angolul. Alig pár hónappal nyugatra kerülésed után már közlésképes szinten bírtad az angol nyelvet, vagy csak roppant gyorsan tanultál az új környezetben?

Tűrhetően beszéltem, írtam angolul. Szókincsem, szótáron kipróbálva már 1957-ben húszezer angol szó volt. Ám írásaimat beadás előtt az ötvenes években egy Graham Thomas nevű walesi barátom javíttatta. Minthogy környezetismeretem széles volt: édesanyám városi nő volt, mostohaanyám falusi lány volt, később magyar szakos egyetemista lettem, ismertem a sportnyelvet és a magyar argót.

Ha már a magyar és angol nyelvű közléseknél tartunk, angolul megjelent köteteid jegyzéke is igen hosszú, és – a potenciális olvasóközönség létszámát tekintve aligha meglepő módon – üzletileg legsikeresebb könyveidet is Shakespeare nyelvén publikáltad. Azon köteteid azonban, amelyek elsőként angolul jelentek meg, a későbbiekben rendszerint mások fordításaiban láttak napvilágot magyarul. Hogyan válik külön a magyar és angol nyelven alkotó író?

A fordítás szükséges rossz. Enélkül nem olvashattam volna el, szűkös orosz nyelvkinccsem lévén, a *Háború és békét*. Persze a fordításnál fontos a befogadó közeg kultúrájának jó ismerete. *To knock down for six* krikett kifejezés az angolban, kb. annyit jelent, hogy valamit, vagy valakit jól elintézni. Szövegkörnyezettől függ, ezt hogy fordítom magyarra.

Saját írásaimat nem merem fordítani, mert fordítás közben visszagondolok a gyökerekhez, nem tudok a szöveghez hű maradni. Az egyik vagy másik nyelven író szerző nem válik külön bennem. A gondolatgyökér ugyanaz. De vannak olyan fák – igen ritkák! – melyek felerészben zöld, felerészben piros leveleket hajtanak. Hát így vagyok én a két nyelvvel. A várható felvevő közösség nyelvén igyekszem kifejezni adott gondolataimat.

Jelentős szereped volt a Hét évszázad magyar versei című antológia munkálataiban, amely máig az angol nyelvű magyar költészeti antológiák Mount Everestje. A magyar költemények angol nyelvű változatát az angolszász költők legjobbjai öntötték végleges formába – olyan alkotók például, mint Ted Hughes. Mit jelentett számodra egy világnyelv irodalmának legnevesebb kortárs poétáival együtt dolgozni?

A nagy angol nyelvű magyar költői antológia anyagát Tábori Pállal kezdtük a hatvanas években. Aztán Makkai Ádám is belekapcsolódott a munkálatokba. Ő hozta tető alá a vállalkozást 2000-ben. Én az utolsó években kiváltam, mert nem tudtam megegyezni Makkaival a kötet méreteit illetően. Én 400 versfordításhoz, a legjobbakhoz ragaszkodtam – volt már 1000 verziónk –, Makkai pedig sokkal többhöz. Neki lett igaza. Az angol, amerikai, kanadai stb. költők 1100 levelét a Magyar Tudományos Akadémiának adtam. Az idegen költők készségesek voltak, Ted Hughes például barátian viselkedett, de volt, aki megsértődött kritikám nyomán. Mindenesetre angoltudásom elmélyült a munka során. A fordítás, ezen belül a műfordítás, a világ irodalmi ideghálózata.

Első regényed Érettségi címmel jelent meg, Rómában. Később, a Danubius Danubia megjelenése után, de még az Életút című köteted előtt, egy előadásodban úgy fogalmaztál: az Érettséggel letudtad az önéletrajzi regényt. Mit jelentett akkor, és mit jelent most számodra ez az első kötet?

Az *Érettségi* tartalmát a Markó utcai börtönben meséltem el egy akkor lesittelt doktornak. Én a varsói világifúsági találkozóra akartam menni, útlevelem nem volt, csoportos útlevelem szerepeltem, mely sportegyesületem birtokában volt. Elfogtak, bebörtönöztek, ide-oda hurcoltak, közben WC papírokra

jegyzeteket készítettem. Az iratokat felcsempésztem egy szabaduló lányhoz, aki a paksamétát kontyába csavarva kihozta, később ezt a csomagot Graham Thomas barátom kabátjába varrva kihozta Pestről, eljuttatta hozzám, és Londonban megírtam ebből az Érettségit, a hatvanas években. Már Guayanában dolgoztam, mikor a könyvet Rómában kiadták. Külföldön, magyar körökben siker volt, a második kiadás már Pesten jelent meg. A többi 14 regényemben is vannak önéletrajzi elemek, de azok a könyvek, személy szerint, nem rólam szólnak.

Róma újra meg újra szerephez jut pályád során. Három köteted is az Örök városban jelent meg, és magyarul, valamint angolul is több könyvet szenteltél Rómának (többek között Az istenek című regényt, de angolul is elkészült egy köteted, amely a Róma ír szemmel címet viseli).

Mit jelent számodra Róma?

Egy verssel kezdeném:

„Már azt hittem
nem terem
nem terem már
fű nekem
kerek e világon
de ahogy a térre értem
ismét újra
újra ismét elfogott
elkapott és ringatott
a mámor
a kupola fölkapott
fölrepített forgatott
értelmet és célt adott
gyerekes imából

s fölkaparva fölszakadva
ízlelgettem újra újra
és motyogtam
mormolgattam
Róma Róma
mámor ámor
új aróma
álom róna
így ketyegtem
mint az óra
mint amelyik
újra jár mint a béna az a béna
amelyik már újra jár.”

Rómában huszonegyszer jártam. Voltam ott turista, idegenvezető, (angolok számára) tolmács, vatikáni kutató, szerelmes, és bár haza csak egy van, Róma „minden keresztény másik hazája” – mondta Lászlai kanonok.

Hozzád hasonlóan néhai mestered és jóbarátod, Cs. Szabó László is rajongott Rómáért. Mellesleg egyértelműen ő, valamint Határ Győző voltak számodra azok a mesterek, akik nem csak szellemileg, de a földrajzi távolságot tekintve is közel voltak hozzád. Milyen volt a viszonyod a magyar emigráns irodalom e két doyenjével, akik szintén az Egyesült Királyságban éltek, akárcsak te, mielőtt Írországba költöztél volna?

Mindkettejüket nagyon szerettem, bár ők nem szerették egymást. Cs. Szabótól, aki velem interjúkat is készített, én azt a tanácsot örököltem, hogy a *genius loci* olyan fontos, hogy mielőtt leírnánk a városokat, tájakat, előbb meg kell látogatnunk őket, és ezt, amikor tehettem, akkor jobbra megtettem. Határral élete utolsó napjáig minden héten fölhívtuk egymást. Tőle eredtettem azt a gondolatot, mely esszé formában Székesfehérváron jelent meg Péntek Imre jóvoltából, hogy a *magyar haza kitágul* és immáron annak honpolgárai vagyunk idekint. Az ő wimbledon-i házáat Hongriuscule-nek hívták a franciák. Hasonló ehhez az én írországi otthonom.

Első Magyarországon megjelenő köteted az Írország két arca volt, amely a mára legendássá vált Világjárók sorozatban látott napvilágot. A könyv legalább annyira szépirodalom, mint útleírás – horgászkalandoktól kezdve a UDA által neked küldött levélbomba történetéig számtalan remekbeszabott történet és anekdota ismerteti meg az olvasót az írországi életről. A könyvből, valamint azóta megjelent ír témájú írásaidból is valósággal süt a választott hazád iránt érzett szereteted. Mit jelent számodra a zöld sziget, és mit jelentenek lakói, az írek?

Hangsúlyoznom kell, csak egy haza van, és számomra ez Magyarország. De vannak őrüzek külföldön, és második otthonok. Jól érzem magam Írthonban, ahová egy könyvtárigazgatói állás kerített. Második feleségem ír nő, fiam félír-félmagyar egyetemista. De el tudtam volna képzelni, hogy Dániában, Olaszországban vagy éppen az Azori-szigeteken éljek. Mindenütt a magyar kultúra permanens követe lehettem volna.

Bár az egyetemen kívül nem voltam tagja egyetlen helybeli szervezetnek sem (a teniszkлуб vajh annak számít?), időnként előadást tartok az Ír Írószövetségben és dublini könyvtárakban. Tíz ír költő válogatott verseskötetét ültettem át magyarra.

A magunkfajták számára mindennapi munkaeszköz a képzelet. Játsszunk hát el vele egy cseppet! Tegyük fel, hogy nincs 1956 utáni megtorlás, és nem Nyugaton, hanem Magyarországon leszel íróvá. Szerinted ebben az esetben mennyire és miben volna más az irodalmad?

Húszéves koromban úgy képzeltem el Pesten a jövőmet, hogy mivel Pais Dezső szemináriumának tagja voltam és Bárczi tanítványa, az egyetem után kiköthetek egy nagy magyar szótár készítésének kikötőjében. Szabadidőmben aztán szépirodalommal foglalkozhatok. Már akkor motozott bennem a Duna. Szerettem volna már akkor külföldre utazgatni, odakint szedni az élmények lépesmészét, de az eszembe se jutott, hogy máshol éljek, mint a Duna mentén.

Egyetemi tézisemet József Attiláról akartam írni, ezzel a címmel: *Égi és földi szerelem J. A. költészetében*. Ebből annyi maradt, hogy angolul írtam egy Attila-életrajzot és kiadattam még négy válogatott kötetet, számos versével feldúsítva.

Egyszerre magyar, hangsúlyosan közép-európai, egyszersmind az emigráció élményétől is elválaszthatatlan monumentális regénytrilógiád, a Danubius Danubia. Talán Kárpáti Kamil írja valahol, hogy már a hetvenes években emlegetted neki a folyamregény tervét. Mikor fogant meg benned a Duna-trilógia ötlete, és hogyan jutott el az ötlet odáig, hogy leülj és papírra vesd a később közel ezer oldalassá duzzadó folyamregény első mondatát?

Mindig vonzódtam a folyókhoz. Dél-Amerikában megjártam az Amazonas, az Orinoco, az Essequibo, a Demerara, a Rio de la Plata vidékeit és rájöttem arra, hogy a mi Dunánk több történelmet és színesebb kultúrát tartalmaz, mint azok együttvéve.

Európába visszajövet gyűjteni kezdtem a Duna irodalmat: magyarul, angolul, franciául, olaszul, németül – ezekkel a nyelvekkel valahogy elboldogulok. A nyolcvanas évek végén meghallgattam Fáy Attila irodalomtudósnak a folyamregény természetéről tartott előadását. Ekkor határoztam el, hogy folyamregényt írok a Dunáról. Ezt 2000-ben, nyugdíjaztatásom évében akartam kezdeni. De kiváló költőnk, Kárpáti Kamil rábeszélte arra, hogy az írásnak már a kilencvenes években nekifogjak. Tehát a regény három kötete, egyenként, akkor készült, 1991-től 1997-ig; 1998-ban megjelent az egész együtt, 2001-ben kijött a 2. kiadás és ha szerencsém nem hagy el, rövidesen lesz a *Danubius*nak egy harmadik, e-könyv kiadása is.

Néhány olyan kritikus, aki írni megtanult, olvasni viszont a jelek szerint kevésbé, a főhős személyéből kiindulva, afféle „tizenkilencedik századi regényként” bírálja a Danubius Danubiát. Szerintem azonban – többek között nyelvhasználatára, narrációs megoldásaira, valamint a beleszótt nyelvjátékok miatt is – nagyon is huszonegyedik századi regény a trilógia, amely nem csupán a reformkor irodalmi nyelvével, vagy akár az ötvenes évek szlengejével dolgozik, hanem a posztmodern prózapoétikai hagyományból is teljes természetességgel merít. Ráadásul minden bizonnyal legalább fél kamionnyi szakirodalmat is felhasználtál a Danubius Danubia előkészületeihez. Beavatnál minket a regénytrilógia írásának műhelytitkaiba?

Írásmódszerem: fejben megtervezem az egész cselekményt, kiválogatom a főbb szereplőket. Ebből egy négyoldalas szöveget készítek, melyben leírom a hőseim fizikai adottságait. Mnemotechnikai okokból barátaim, ismerőseim, néha irigyeim nevét is használom, de teljesen más környezetbe ültetem őket. Például Kiefer Feri nevű barátom – azóta akadémikus – nevét egy dunai hajós személyében jelenítem meg. Ez asszociálva jól érthető, mert a valóságos Feri apja hajógyáros volt.

Végigolvasom a már részben ismert Duna gyűjteményem 84 kötetét – azóta ezek már a kecskeméti megyei könyvtárban pihennek –, és könyvjelzők garmadáival megjelölöm a könyvek lapjait, melyekből majd idézni kívánok.

Aztán írni kezdem az egészet, hiszen a történet a fejemben van. Ha egy kötet kész van, átstilizálom. Majd a korrektúra készítése során egyes dolgokat módosítok. A többi az olvasó dolga. A *Danubius*ról eddig 44 írás készült, tőled négy, egy angolul. Esszékötetted: *Egy Duna-regény anatómiája* a közel félszáz írás közül a legalaposabb munka.

Hol látod a Danubius Danubia helyét kortárs irodalmunkban?

Azt hiszem, ott a helye a folyamregények élén. Más nyelveken már léteztek ilyenek, pl. a *Csendes Don*, vagy bizonyos értelemben Proust mesteralkotása. Én tudatosan törekedtem arra, hogy a zsáner játékszabályait betartsam. Tehát nagy történelmi eseményeket ábrázoljak, benne valóságos történelmi alakokkal, melyekhez az én beleszótt alakjaim „reális módon” csatlakoznak. Igyekeztem a valóban megtörtént események mellé egy több generációra terjedő család sorsát is bemutatni. Regényem megírása óta, így vagy úgy, követői is akadtak. Azt hiszem, a magyar irodalomban még nem volt olyan írás, aminek főszereplője a mi ezüst folyamunk.

A Duna vissza-visszatérő témája irodalmadnak, nem merítetted ki a folyamatot a Danubius Danubia megírásával. Idén jelent meg a Dunaúszó című kisregényed, amely a folyón lefelé utazó főhős történetét afféle életszeretet-himnusszá nemesíti. Számtalan novellát is említhetnénk, amelyekben fontos szerepet kap a folyó.

A Danubius Danubia által nyolcszáz oldalon keresztül válaszoltad meg ezt a kérdést, de mégis: néhány mondatban összefoglalva, mit jelent számodra a Duna?

A Tejes Dunából halássza ki a gólya a meghozandó csecsemőt, én ha meghalok, testem hamu formájában a Dunába szórassék. Homo Danubius vagyok, magyar ember, a folyó középső szakaszának avatott énekese. Egyszer, dunai úszóversenyre trenírozva egy este levetkőztem a Margit-híd budai lábánál. Egy kedves, jóindulatú rendőr megállított, megfogta a karom. „Kedves barátom, olyan szép az élet, ne dobja el magától!” Persze, eszem ágában sem volt eldobni. Hiszen azelőtt is, azóta is, már a 80. évem küszöbéig is főleg a dunai lelkülettel élek.

A kisebb terjedelmű regények és főműved, a nyolcszázegynéhány oldalas folyamregény-trilógia mellett közel kétszáz novellát is közöltél, Köpölyözés címmel drámát írtál 1956-ról, valamint számtalan verset publikáltál. Számodra van-e rangbéli különbség a műfajok között?

Nincs rangbéli különbség. Madách Imre drámaírónak volt a legjobb. Krúdy, Kosztolányi novellaíró művészetét náluk senki sem múlta felül. József Attila a XX. század egyik legnagyobb költője. Swift, Manzoni, Tolsztoj voltak azok, akiknél a regényírás iskolájába jártam.

Én eddig 126 novellát írtam, százat közöltem. Ezeknek csak 40 százaléka „önéletrajzi”. A mennyország természetrajzát ábrázoló novellát arra az ösztökélésre írtam, hogy Koestler Artúr – akit személyesen is ismertem –, nagy hirtelen, élete vége felé megtért, és hinni kezdett az örök életben. Verset csak százegynéhányat publikáltam, igaz, két nyelven. Ezek közül tíz megtartandó, díjakat is nyertem ezekkel, New Yorkban és Balatonfüreden is.

Ismerve téged kétség sem férhet hozzá, hogy most is dolgozol valami újabb művön. Megtudhatjuk, hogy mi készül éppen newcastle-i íróasztalodnál, vagy babonából nem árulod el, amíg nincs készen?

Két dolgon munkálkodom. Az egyik Brendon Kennelly pazarjói író költő – kortársam – válogatott verseinek magyar fordítása.

A másik egy regényterv – talán az utolsó –, melyről még nem beszélhetek. Rövidesen elindulok a Tokaji Író Táborba találkozókra, beszélgetésekre. Nemrég verseimből olvastam föl néhányat a Magyar Írószövetségben. Dublinban is volt júniusban egy bemutatóm, és karácsony előttre tervezünk ugyanitt egy másikat. Szabadidőmben fejben írok.

Végül ismét játszunk el kicsit a képzelettel. Kérlek, idézd fel Balassi Bálint vagy Tinódi Lantos Sebestyén korát és műveiket, majd képzeld el, hogyan keltenéd fel egyetlen mondattal egy mai iskolás érdeklődését irántuk. Ezt követően pedig ugorjunk előre az időben, például 2500-ig, és legyünk eléggé optimisták ahhoz, hogy feltételezzük: nem csak irodalom, de magyar irodalom és magyar olvasó is létezik majd akkor. Hogyan keltenéd fel az egyetlen mondattal a jövő olvasójának érdeklődését a XX-XXI. századi magyar író, Kabdebó Tamás, illetve munkái iránt?

Olvasói érdeklődés? A gyerek kösse föl Balassi játékkardját.

Ha lesz 2500-as év, és nem pusztítja el a földet egy téveteg óriásmeteor, és lesz még, aki emlékezik ránk XXI. századbeliekre, akkor talán valami széljegyzet elmondja, hogy élt akkor egy Kabdebó Tamás nevezetű író, aki holtáig magyar akart maradni.